УДК 658.14

Марина Сергіївна КРИВЦОВА

Кандидат економічних наук, викладач кафедри управління персоналом і економіка праці

Одеський національний економічний університет, e-mail: m-kryvtsova@mail.ru

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ЕКОНОМІЦІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню методологічних підходів до сучасного розуміння капіталізації людського капіталу. Проаналізовано різні підходи до визначення понять «капіталізація», «людський потенціал», «капіталізація людського капіталу», «людські ресурси». Виділено головні напрямки ефективного використання людського капіталу. Обґрунтовано необхідність вивчення процесу капіталізації людського капіталу в контексті економічного розвитку країни.

Ключові слова: капіталізація, людський потенціал, капіталізація людського капіталу, людські ресурси, реальний та формальний людський капітал.

Marina Kryvtsova

PhD, lecturer, Department of Human Resources and Labor Economics,

Odessa National Economics University, e-mail: m-kryvtsova@mail.ru

METHODOLOGICAL FEATURES OF CAPITALIZATION OF HUMAN CAPITAL IN ECONOMY

Abstract. This article is devoted to the study of methodological approaches to the modern understanding of the capitalization of human capital. Different approaches to the definition of "capitalization", "human resources", "human capital capitalization", "human resources". Highlight key areas of efficient use of human capital. The necessity of studying the process of capitalization of human capital in the context of economic development.

Key words: capitalization, human potential, capitalization of human capital, human resources, real and formal human capital.

JEL classification: J 410, O 150

Постановка проблеми. Капіталізація людського капіталу в її практичному розумінні останніми роками в українській економіці стає найактуальнішою проблемою через те, що в її розв'язанні прибічники «теорії людського капіталу» бачать панацею виходу з стійкої рецесії у соціально-економічному розвитку нашої країни. Слід зауважити, що тенденція актуалізації проблеми ефективного використання людського капіталу є притаманною не тільки для наукових публікації у країнах пострадянського простору, але й для тих розвинутих країн, де ця теорія народилась і успішно пройшла своє вдосконалення, пристосовуючись до об'єктивних і суб'єктивних реалій світової глобалізації. Аналіз динаміки розвитку наукового арсеналу теорії людського капіталу і головного напрямку його використання в українській економіці – капіталізації, свідчить про необхідність уточнення деяких методологічних особливостей цього процесу. Звідси виникають питання методології даного дослідження: що таке капіталізація людського капіталу в нашій ринковій економіці, як зробити її ефективною та заради якої користі вона здійснюється?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо розглядати публікації останніх років під рубрикою саме капіталізації, то в них спостерігається ідентифікація понять: капіталізація людського потенціалу, капіталізація людських ресурсів, капіталізація людського капіталу.

Українськи вчени О.Ю. Амо, С.С. Лебєдевим, Ж.В. Дерій та ін.. розглядають капіталізацію людського капіталу як капіталізацію людського потенціалу та людських ресурсів [1,2].

Багато уваги в працях зарубіжних та вітчизняних вчених приділяється змінам у процесах змісту праці, його індивідуалізації та трансформації людського капіталу в сучасних економічних умовах [3-5].

Варто зауважити, що в публікаціях останніх років, не дивлячись на пожвавлення проблеми капіталізації людського капіталу, їх автори знову

повертаються до проблеми його збереження і накопичення. Ця обставина свідчить про тривогу науковців стосовно зниження якості робочої сили. Проте не тільки у вказаних тут публікаціях, присвячених проблематиці капіталізації людського капіталу у розуміння його як процесу спостерігається ототожнення поняття капіталізації людського потенціалу, людського капіталу, людських ресурсів. Продовжуючи дискусію стосовно методологічних підходів капіталізації людського капіталу, що започаткована авторами Кір'ян Т. та Куліковим Ю. [6] варто зауважити, що така методологічна ідентифікація не враховує сучасного розуміння сутності понять капітал і капіталізація та потребує, на нашу думку, подальшого вдосконалення.

Мета статті. Поглиблення теоретико-методологічних засад визначення поняття «капіталізації людського капіталу» в сучасних економічних умовах.

Основні результати дослідження. Нагадаймо, що поняття капіталу пройшло довгий історичний шлях від арістотелевських грошей, що створюють для їх власника нові гроші, від само зростаючої вартості у марксизмі, від його розуміння як фізичного капіталу до сучасного поняття, яке завдяки зусиллям неокласиків і прибічників інформаційного постіндустріального суспільства набуло теперішнє розширене трактування. Воно сьогодні об'єднує сукупність матеріальних цінностей, фінансових вкладень, а також не ресурсні цінності.

Такому розумінню капіталу сприяли, в тому числі автори концепції людського капіталу, особливо його першовідкривачі: Т. Шульц та Г. Беккер. Теодор Шульц у теперішньому словосполученні оголошував у 1962 р. це поняття на макрорівні як економічну теорію, розуміючи при цьому економічну вигідність інвестицій у людей. А Гері Беккер Переніс розуміння людського капіталу на корпоративний рівень оцінюючи економічну вигідність витрат у персонал, їх співвідношенням з чистим прибутком. Тобто, Т. Шульц, відкривши поняття національного людського капіталу, доказував економічну ефективність для суспільства видатків на накопичення людських здібностей, які він вважав людським капіталом [7]. Г. Беккер ці здібності розглядав як людський капітал,

але за умови його ефективного використання у реальній економіці, тобто як процес капіталізації людського капіталу [8].

Слід віддати належне не тільки Т. Шульцу та Г. Беккеру, але й таким представникам неокласичних поглядів на економічну теорію як Л.В. Вальрас, Г. Маклеод, І. Фішер та ін.., а також засновникам постіндустріального інформаційного суспільства Дж. К. Гелбрейту, Д. Беллу, Е. Тоффлеру та ін.., які зробили свій внесок у розширене розуміння самого капіталу і тим самим у поняття людського капіталу, яке вони беззаперечно визнавали та спрямовували на практичний результат. З огляду на їх переконання і практику сьогодення поняття людського капіталу вписується в сучасну економіку, тобто стає загальноприйнятим і звичним.

У зв'язку трансформаційними процесами, що відбуваються в Україні, увагу вітчизняних вчених, що спеціалізуються в галузі економічної теорії, а також широкого кола практиків все більше привертає така економічна категорія як капіталізація. Якщо до недавнього часу основними критеріями, за якими оцінювалася ефективність роботи підприємства, вважалися обсяг виробленої продукції і прибуток від її реалізації, то економіка знань передбачає розглядати у якості такого показника рівень капіталізації. Саме капіталізація як узагальнений показник економічного стану об'єктів господарювання не тільки характеризує стан досліджуваного об’єкта, а й значною мірою визначає темпи розвитку економіки країни в цілому, а в зв'язку з процесами соціалізації - і рівень добробуту, а також якість життя населення.

Що стосується поняття «капіталізація», то не дивлячись на багатоаспектність його розуміння, цей процес за своєї сутності є перетворенням додаткової вартості (прибутку) в капітал. Однак стосовно до сучасного етапу накопичення капіталу це поняття набуло більш широкий зміст. Це пов'язано в першу чергу з тим, що при переході від індустріального до постіндустріального етапу розвитку суспільства відбулося розширення уявлення про основні фактори виробництва, що використовуються для отримання прибутку. Під цими факторами тепер розуміють не тільки матеріальні ресурси (земля, капітал

і праця як робоча сила), але і нематеріальні активи, а також вміння людей, їх знання, інформацію, підприємницькі здібності, т. е. вміння підприємця раціонально використовувати землю, капітал і працю, знаходити оптимальне рішення в умовах обмеженості ресурсів. Крім того, відбулися зміни і в розумінні категорії капітал як фактор виробництва. Так, прийнято розділяти не лише фізичний (основний) і оборотний капітали, а й виділяти в окрему складову інтелектуальний капітал. При переході до економіки знань інтелектуальний капітал, втілений в технології виробництва, структурної організації виробничих і бізнес-процесів, а також акумульований в персоналі підприємства як результат освіти, професійної підготовки і підтримки фізичного здоров'я працюючих, є основною конкурентною перевагою промислового підприємства. Нагадаємо, що поява феномену «нова економіка» відноситься до 1991 року, і віхою на шляху цього переходу послужив саме той факт, що нематеріальне виробництво в США за своїм обсягом перевищило матеріальне.

При розгляді капіталізації як залучення ресурсів у виробничий процес в першу чергу необхідно враховувати вплив масштабного фактора, тобто існування особливостей реалізації цього процесу на мікро - та макрорівнях, а також на рівні глобальної капіталізації, яка є характерною ознакою постіндустріального розвитку суспільства. Глобальна капіталізація, умови для якої створені з можливостями вільного переміщення капіталу і трудовою міграцією, об’єднує виробничі сили всіх країн і забезпечує глобальний перерозподіл всіх ресурсів, що супроводжується глобальним перерозподілом влади з подальшою диференціацією глобального соціуму. Ці процеси торкнулися й України. Вже кілька українських підприємств вивели на світовий фінансовий ринок свої акції. Реалізація IPO (первинне публічне розміщення акцій) дозволило їм не тільки отримати фінансування для подальшого розвитку, а й по котируваннях акцій на біржі визначити свою капіталізацію (реальну ринкову вартість), а також підвищити свій інвестиційний рейтинг. Однак при цьому існує небезпека, що капіталізовані національні ресурси в ході їх

зовнішньої капіталізації можуть стати об’єктом експлуатації і присвоєння з боку глобальних суб’єктів. Тому запорукою економічної безпеки України має стати раціональне управління капіталізацією.

По відношенню до людського капіталу, процес капіталізації, є саме перетворенням задіяних у капіталістичному виробництві людських здібностей у вартість, яка не тільки здатна, але й приносить його володарю додаткову вартість (трудовий доход).

Характеризуючи процес капіталізації людського капіталу, слід розуміти, що задіяний при цьому індивідуальний людський капітал уявляє собою саму людину зі всіма своїми здібностями, які одержані нею при народженні, накопичені в результаті інвестицій і досвіду, та являються її людським потенціалом. У такому разі людський потенціал є кількісною і якісною характеристикою людських здібностей володаря людського капіталу, тобто у даному випадку – працюючої людини, яка з точки зору процесу виробництва споживчих цінностей є людським ресурсом.

Тоді людський капітал підприємства (реальної економіки в цілому) є людським ресурсом із сукупним людським потенціалом. А поняття капіталізації людського капіталу співвідноситься із розумінням того, що в економіці у процесі капіталізації залишається задіяним лише реальний, а не весь формальний людський капітал. Тобто сутнісне розуміння капіталізації людського капіталу випливає із його синергетичної властивості щодо ефективного використання як людських здібностей, так і всього задіяного капіталу. Змістовне наповнення процесу капіталізації людського капіталу пов’язано із обґрунтуванням механізмів ефективного використання як самого людського капіталу, так і всіх задіяних, взаємодіючих різновидів капіталу в економіці.

При цьому формальний людський капітал народногосподарчого комплексу уявляє собою сукупність людський ресурсів з його сукупним людським потенціалом. У методологічному розумінні в літературі іноді поняття людського потенціалу вважається більш осяжним ніж людський капітал,

посилаючись при цьому на неможливість у будь-якому разі використовувати людський потенціал повністю, на 100 відсотків. Але ці поняття є різними за своєю природою. Людський потенціал у процесі виробництва може бути оцінений кількісно в залежності від того, які його показники та в якій мірі при цьому використовуються. Тому погляд на трудовий потенціал як більш ємку соціально-економічну категорію, на наш погляд, навряд чи є достатньо коректним. Тут виникає суперечливе питання: чи можна вважати достатньо обґрунтованим застосовувати термін «капіталізація» до понять людський потенціал та людські ресурси, що стало вже дуже розповсюдженим в українських наукових публікаціях. Здається, що при цьому ці характеристики людського капіталу відриваються від самої людини як їх носія.

Отже, формальним (потенціальним) людським капіталом в економіці являється її людський ресурс – економічно активне населення з притаманним їй на конкретний час людським потенціалом. Звідси у капіталізації людського капіталу в економіці виникає проблема зайнятості населення, тобто зайнятого і незайнятого населення. А на виробничому рівні – проблема продуктивної й ефективної зайнятості, в режимі повного чи неповного робочого дня і т.д.

Саме реальний, а не формальний людський капітал безпосередньо використовується у процесі його капіталізації. У такому разі у виробничій сфері виникають питання щодо повного і ефективного використання людського капіталу на конкретному підприємстві (організації):

- Чи не приховується на підприємстві безробіття чи навпаки, в умовах повної зайнятості при табелюванні вказується неповний робочий день, щоб не виплачувати навіть мінімальну заробітну плату;
- Чи здійснюється трудова діяльність за своєю спеціальністю або професією;
- Наскільки відповідає виконана робота на конкретному робочому місці вимогам МОП стосовно створення умов гідної праці;
- Наскільки мотивована трудова діяльність працівників підприємства;
- У якому ступені використовуються їхні особисті здібності;

- Чи сприятиме соціальна політика, що проводиться к економіці підвищенню якості трудового життя.

Підсумки дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Людський капітал, виходячи із сучасних світових тенденцій в розумінні капіталу взагалі та його капіталізації, по-перше має право на існування як трудовий різновид капіталу, на рівні з фізичним і фінансовим капіталом та капіталом природних ресурсів (земля та надра). По-друге, його зростаюча значимість випливає із прогресуючої ролі в індустріальному, інформаційному суспільстві нематеріальних різновидів капіталу: підприємницького, інтелектуального, організаційного, соціального, освітнього та професійно-кваліфікаційного, які так чи інакше пов'язані із розвитком людини, з розширеним сприйняттям у суспільній свідомості сутнісного розуміння людського капіталу і його капіталізації.

З точки зору сутнісного розуміння капіталізація людського капіталу є процесом ефективного використання його володарем своїх здібностей в економіці задля задоволення своїх потреб, виходячи з власних амбіцій. Такий процес в сучасних умовах уподоблюється процесу капіталізації фізичного та інших видів капіталу, коли ціллю взаємодії їх володарів являється одержання прибутку. При цьому поняття «людський потенціал» і «людські ресурси» є характеристиками, ознаками людського капіталу. Тому, на наш погляд методологічно більш зрозумілим і обґрунтованим буде застосування терміну «капіталізація людського капіталу» в порівнянні з поширеним сьогодні у пострадянській економіці його визначенням як «капіталізація людського потенціалу» та «капіталізація людських ресурсів». Зрештою слід звернути увагу на практику розвинутих країн, де результат використання інвестицій у людський розвиток розглядається як процес капіталізації одержаного приросту здібностей працівника в економіці, або як процес їх вигідного (прибуткового) застосування в суспільстві (наприклад, приросту освіченості) за формулою «витрати-вигода».

Безумовно, в економіці ефективність капіталізації людського капіталу залежить від створення на виробництві умов для гідної праці, а звідси – забезпечення якісного трудового життя, що повинно бути ціллю. Слід зауважити, що визнання капіталізації людського капіталу, кореспондує з поняттям його амортизації у цьому процесі, а звідси – віднесенням видатків на збереження і розвиток людського капіталу на собівартість виробничої продукції (послуг). Виникає при цьому низка питань щодо корисності взаємодії людського капіталу з іншими його різновидами, тощо. Але ці питання будуть розглянуті автором цієї статті у подальших публікаціях.

Література

1. Амо О.Ю., Лебедев С.С. Капитализация человеческого капитала предприятия / О.Ю. Амо, С.С. Лебедев // Вісник Донецького університету економіки і права. – 2011. - №2. – С. 3-6.

2. Дерій Ж.В. Механізм капіталізації людського потенціалу: складові та їх взаємодія / Ж.В. Дерій // Економічний простір. – 2013. - №79. – С. 69-77.

3. Колот А.М., Кравчук О.І. Людина і нова економіка: діалектика розвитку / А.М. Колот., О.І. Кравчук // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. Збірник наукових праць. - № 1(9). – 2015. – С. 6-27.

4. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку / О.А. Грішнова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. Збірник наукових праць. - №1 (7). – 2014. – С. 34-42.

5. Брінцева О. Трансформація людського капіталу в контексті зміну змісту праці в новій економіці / О. Брінцева // Україна: аспекти праці. – № 5-6. – 2016. – С. 3-9.

6. Кір'ян Т., Куліков Ю. Капіталізація людського капіталу в контексті гідної праці / Т. Кір'ян, Ю. Куліков // Україна: аспекти праці. – № 3-4. – 2016. – С. 46-49.

7. Shultz T. Investment in Human Capital. N.Y.,London, 1971.

8. Беккер Г. Воздействие инвестиций в человеческий капитал на заработки/ Гэри С. Беккер. Человеческое поведение. Экономический подход. Пер. с англ.. – М.: ГУВШЭ, 2003. – 672 с.

References

1. Amo O.Yu., Lebedev S.S. Kapy`taly`zacy`ya chelovecheskogo kapy`tala predpry`yaty`ya [The capitalization of the human capital of the enterprise] .Visny`k Donecz`kogo universy`tetu ekonomiky` i prava [Bulletin of the Donetsk University of Economics and Law], 2011, no. 2, pp. 3-6. [in Russian]

2. Derij Zh.V. Mexanizm kapitalizaciyi lyuds`kogo potencialu: skladovi ta yix vzayemodiya [The mechanism of the capitalization of human potential: components and their interaction] Ekonomichny`j prostir [Economic space], 2013, no. 79, pp. 69-77. [in Ukrainian]

3. Kolot A.M., Kravchuk O.I. Lyudy`na i nova ekonomika: dialekty`ka rozvy`tku [Man and the new economy: Dialectics of]. Social`no-trudovi vidnosy`ny`: teoriya ta prakty`ka. Zbirny`k naukovy`x pracz` [Labor Relations: Theory and Practice. Collected Works], 2015, no. 1(9), pp. 6-27. [in Ukrainian]

4. Grishnova O.A. Lyuds`ky`j, intelektual`ny`j i social`ny`j kapital Ukrayiny`: sutnist` vzayemozvyazok, ocinka, napryamy` rozvy`tku [Human, intellectual and social capital of Ukraine: the essence of the relationship, evaluation, development directions]. Social`no-trudovi vidnosy`ny`: teoriya ta prakty`ka. Zbirny`k naukovy`x pracz` [Labor Relations: Theory and Practice. Collected Works], 2014, no. 1 (7), pp. 34-42. [in Ukrainian]

5. Brinceva O. Transformaciya lyuds`kogo kapitalu v konteksti zminu zmistu praci v novij ekonomici [Transformation of human capital in the context of changing work content in the new economy]. Ukrayina: aspekty` praci [Ukraine: aspects of labor], 2016, no. 5-6, pp. 3-9. [in Ukrainian]

6. Kiryan T., Kulikov Yu. Kapitalizaciya lyuds`kogo kapitalu v konteksti gidnoyi praci [The capitalization of human capital in the context of decent work].

Ukrayina: aspekty` praci [Ukraine: aspects of labor], 2016, no. 3-4, pp. 46-49. [in Ukrainian]

7. Shultz T. Investment in Human Capital. N.Y.,London, 1971. [in English]

8. Bekker G. Vozdejstvy`e y`nvesty`cy`j v chelovechesky`j kapy`tal na zarabotky` [The impact of investment in human capital on earnings ]. Chelovecheskoe povedeny`e. Эkonomy`chesky`j podxod. Per. s angl. [Human behavior. The economic approach. Trans. from English], M.: GUVSHE, 2003, 672 p. [in Russian].